

Průvodce školní inkluzí „v kostce“

Inkluze sem, inkluze tam, až se nám z toho točí hlava. Všude se o ní mluví. Každý má na ni svůj názor. Víme však opravdu co to je? Co magické slovo „inkluze“ nebo „školní inkluze“ opravdu znamená? Ze sledování médií, debat či odborných fór spíše vyplývá, že nejen, že to mnozí nevíme, ale dokonce vytváříme pro své potřeby vlastní vysvětlení a své příkrášené a všemožně pozohýbané teorie. Pokud máte chuť, pojďme se podívat inkluzi na zoubek a ujasnit si, co to vlastně je...

Inkluzivní vzdělávání můžeme podřadit pod **inkluzi sociální**, která zasahuje do všech oblastí lidského života, kam také mimo školství patří oblast zaměstnání, volného času, bydlení apod. Inkluzivní vzdělávání významně podporuje sociální inkluzi, která se snaží zabraňovat či odstraňovat již vzniklou sociální exkluzi, tedy vyloučení ze společnosti, izolaci (Pančocha, 2008, s. 33).

Vymezení inkluzivního vzdělávání, se kterým se v laické a bohužel i v odborné veřejnosti setkáváme a následné pojmenování cílových skupin, kterých by se mělo týkat, je často mylné. Dochází ke zjednodušujícím formulacím a zkresleným představám o tom, že inkluze je určena zejména minoritním skupinám nebo jedincům se speciálními vzdělávacími potřebami. Ty jsou dle těchto představ v podstatě pozitivně diskriminovány, nebo lépe řečeno stát se zde snaží uplatňovat tzv. afirmativní opatření. Smyslem afirmativních opatření, je vyrovnat nerovnosti, k nimž dochází na základě příslušnosti k marginalizované skupině – na základě rasy, pohlaví, postižení, regionu atp., nebo zvýšit etnickou či jinou diverzitu. Na následujících řádcích se pokusíme tato zjednodušující vysvětlení uvést na pravou míru.

Inkluze je takový systém základního vzdělávání, který umožňuje všem dětem navštěvovat běžné základní školy, ideálně v lokalitě jejich bydliště. Učitelé na inkluzivně orientovaných školách musí přistupovat ke každému žákovi individuálně jako k mimořádné osobnosti. Na individualizovaném přístupu k žákům je postavena nejen výuka, ale i celá organizace a filozofie školy. Každý žák má svou vzdělávací strategii, která se přizpůsobuje jeho schopnostem, talentům i handicapům. Výuka v inkluzivních školách se soustřeďuje zejména na to, aby každý žák plně využil svůj potenciál a zároveň se naučil komunikovat a spolupracovat s ostatními. Odlišnost žáků je zde vnímána jako příležitost k rozvíjení respektu k sobě i ostatním a ne jako problém či přítěž. V inkluzivně orientované škole se nerozlišují žáci na děti s potřebami a děti bez nich, na postižené a intaktní, na děti s hendikepem nebo bez něj. Všichni jsou vnímáni jako jedinci, kteří vykazují potřebu zohledňovat svá osobní specifika. Pro inkluzi nelze jako synonymum použít pouze otevřenost, poněvadž otevřenost je pouze předpoklad, který musí být nezbytně dále doplněn o efektivnost tohoto procesu. Pro inkluzivně směřující školu je jedním z hlavních cílů připravit žáky na kvalitní a úspěšný život v současné moderní společnosti, která samozřejmě schopnost fungovat v inkluzivním prostředí předpokládá. Škola akceptující princip inkluze tak žáky nepřipravuje na tuto skutečnost uměle obsahem, ale naopak přirozeně svou atmosférou, formou výuky i prostředím.

Je důležité si uvědomit, že **inkluze není stav, ale proces**. Není moment, kdy bychom mohli konstatovat, že právě v tomto okamžiku nebo od tohoto okamžiku škola je již zcela inkluzivní. Inkluze je nekončící proces, ve kterém se snažíme nacházet optimální řešení pro uplatnění stěžejní myšlenky inkluze, a ta zní efektivní vzdělávání všech dětí v hlavním - běžném vzdělávacím proudu. Právě z tohoto důvodu se často setkáváme s používáním pojmů „inkluzivní zaměření“, „inkluzivní orientace“ nebo „inkluzivní směřování školy“, namísto „inkluzivní škola“, která svědčí spíše o stavu než o procesu.

Cílem inkluze je tedy začlenit všechny žáky do hlavního proudu vzdělávání, zajistit optimální podmínky pro sociální a kognitivní rozvoj všech žáků a podpořit vzdělávací úspěšnost každého žáka (Walterová, 2004, s. 389).

Existují minimálně **dva vývojové stupně** v zavádění inkluze, které můžeme ve vzdělávacích systémech řady zemí Evropy pozorovat, a často se objevují paralelně. V prvním se nově setkáváme se začleňováním žáků, kteří byli dříve z edukačního procesu z různých důvodů úplně vyloučeni. Druhá fáze inkluze směřuje k tomu, že všechny děti z jedné územní oblasti navštěvují stejnou místní školu a jsou společně vzdělávány přiměřeně svým zájmům, schopnostem a nadání (Hájková & Strnadová, 2010, s. 7).

Inkluzivní vzdělávání mění pohled na žáka, který ve vzdělávacím systému selhává. Při tomto neúspěchu, je třeba hledat bariéry v systému, který není dostatečně otevřený potřebám jednotlivce a ne je nacházet a stigmatizovat u jednotlivce samotného. Každé dítě má unikátní charakteristiky, zájmy, schopnosti a vzdělávací potřeby.

Inkluze stojí na uznání celostního obrazu člověka a světa, stejně jako na formách školní výuky, učení a organizace, které vychází vstříc vývojovým a učebním potřebám všech dětí. Pedagogickému konceptu inkluze jsou vlastní rysy sebeurčení a spoluúčasti, vlastní zodpovědnosti, uznání individuality a heterogenity, kooperace a solidarity, které jsou v současné době považovány za charakteristiky kvalitně orientované „školy budoucnosti“ (Bintinger, 2002, s. 18).

Inkluzivní vzdělávání staví na mnohých **principech**, které nalezneme nejen v právních dokumentech nadnárodního i národního charakteru, ale také v odborné literatuře, která se tématu věnuje. Nejdůležitější a nejčastěji skloňované lze shrnout následujícím výčtem:

- princip *humanizmu a demokracie* - inkluze v různých sférách života by měla být přirozeným důsledkem aplikace lidských práv a hodnot svobodné a demokratické společnosti,
- princip *heterogenity* - různorodost se stává přirozenou součástí společnosti a je brána jako přínos a impuls k rozvoji,
- princip *spolupráce* – rozvoj přirozeného soužití jedinců ve společnosti, kteří disponují různými talenty a nedostatky,
- princip *regionalizace* – inkluzivně zaměřenou školu v pravém slova smyslu lze vytvořit pouze s promítnutím komunitního prvku, kdy místní školu mají právo navštěvovat všechny děti z jejího okolí,
- princip *otevřenosti a efektivity* – otevřenost vůči všem dětem z okolí je základ a předpoklad, který se neobejde bez promyšlené a efektivním způsobem uskutečňované edukace v bezpečném školním prostředí,
- princip *individualizace* – akceptování potřeb každého jedince v edukačním prostředí a nastavení procesu tak, aby se mohl plnohodnotně rozvíjet,
- princip *celistvosti* – rozvoj žáka se týká jak intelektových, tak sociálních, etických, tělesných a dalších složek.

Pro snadnější a názornější pochopení rozdílů mezi „tradiční“ a „inkluzivní“ pedagogikou, potažmo „tradiční“ a „inkluzivní“ školou:

Tradiční přístup pedagogiky

a speciální pedagogiky

Obraz člověka: „Zdravý vs. vadný (poškozený) člověk“

Lidé jsou vnímáni jako zdraví nebo „vadní“. Dochází k redukci člověka pouze na jeho vadu, následuje třídění a přidělení do odpovídajících pedagogických zařízení. Tato vada – postižení – stojí v centru pedagogické činnosti.

Sociální forma: „Homogenita“

Školní systém vychází z toho, že stejně staré děti vytváří skupiny podle nadání, inteligence, stupně vývoje a volní úrovně. Proto se zdá, že výuka v klasických třídách vede k naplnění pedagogického cíle.

Didaktický základ: „Selekce“

Tradiční školní systém spočívá v principu selekce podle výkonnostních kritérií. Má se za to, že tato kritéria jsou dána cíli národního kurikula. Princip selekce vede k tomu, že všechny typy škol jsou „zvláštní školy“.

Prostřednictvím: „Redukovaných a rozkouskovaných vzdělávacích obsahů“

Tradiční školní systém vychází z toho, že pro určité děti jsou vhodné pouze určité obsahy. Tím jsou všem dětem – i vysoce nadaným – odírány určité obsahy výuky.

„Segregace“ vnější diferenciaci

Pokud dítě nesplňuje normu výkonnostních kritérií pro určitý typ školy, bývá vyloučeno (segregováno) a přiřazeno jiné pedagogické instituci s jinými kritérii. Také v tomto typu školy jsou děti rozděleny podle principu homogenity do zdánlivě homogenních učebních skupin.

Prostřednictvím: „kurikul vztahujících se k typu školy“

Každý typ školy má vlastní kurikulum (učební plán). Výukové cíle jsou napasovány na zdánlivě specifickou skupinu žáků. Nenaplnění učebních cílů může vést k vyloučení z daného typu školy.

Přístup inkluzivní pedagogiky

Obraz člověka: „Člověk jako jednota“

Každý člověk je jednotou biologických, psychických a sociálních faktorů a je přijímán jako individuum – jsem takový, jaký jsem. Proto je potřeba pedagogický systém, který zohlední všechny aspekty, které tvoří člověka.

Sociální forma: „Heterogenita“

Děti v jedné učební skupině se od sebe liší svými kompetencemi, schopnostmi, dovednostmi, zájmy a potřebami. Rozmanité interakce jednotlivých členů skupiny vytváří rozhodující stimul osvojit si schopnosti jiných a získat tak nové dovednosti.

Didaktický základ: „Kooperace“

V inkluzivním školním systému stojí v centru pedagogické činnosti kooperace všech dětí. Děti v jedné třídě pracují spolu na společné věci; každé dítě na své úrovni vývoje a pomocí aktuálních kompetencí v oblasti myšlení a jednání.

Prostřednictvím: „Učení se společnému předmětu“

Neexistuje žádné zúžení vzdělávacích obsahů. Společný předmět výuky se rozvíjí do celé své šíře a pojednává se komplexně. K možné úpravě vzdělávacího obsahu dochází pouze na individualizované rovině směrem k potřebám daného žáka.

„Vnitřní diferenciaci a individualizaci“

Každé dítě má v rámci učební skupiny možnost, rozvíjet se svým vlastním způsobem (individuálně) od jedné úrovně svých kompetencí k další nejbližší vyšší úrovni. Individualizace vyučování probíhá formou vnitřní diferenciaci. Z toho vyplývá nutnost diferenciaci učebních cílů, obsahů, metod a hodnocení výkonu.

Prostřednictvím: „individualizace společného kurikula“

Jedno společné kurikulum má všem dětem nabízet obsahy relevantní pro život tak, že mohou objevovat svět – nejprve od základů, potom logicko-abstraktně. Individualita dětí je rozhodující pro to, jakými obsahy se dítě zabývá.

Převzato a upraveno z Wilhelm (2002, s. 47-48)

Pojem, který bývá úzce spojován s inkluzí, je **integrace**. Často jsou pojmy mylně ztotožňovány, definovány či zaměňovány.

Světová zdravotnická organizace (WHO) charakterizuje integraci jako sociální rehabilitaci, schopnost příslušné osoby podílet se na společenských vztazích. Integrace je tedy stav, kdy se jedinec se zdravotním postižením vyrovnal se svou vadou, žije s jedinci bez postižení a spolupracuje s nimi, prokazuje výkony a vytváří hodnoty, které společnost intaktních uznává jako rovnocenné, společensky významné a potřebné (Pipeková, 1998, s. 13–15).

Integrované vzdělávání je chápáno jako přístupy a způsoby zapojení žáků se zvláštními vzdělávacími potřebami do běžných škol. Cílem je poskytnout i žákům s těžkými a trvalými zdravotními postiženími společnou zkušenost s jejich zdravými vrstevníky, a přitom respektovat jejich specifické potřeby (Průcha, Walterová, & Mareš, 2003, s. 87).

Integraci Lechta (2010, s. 27) popisuje jako existenci vedle sebe rozdílných podskupin žáků, kdy děti s postižením mohou za určité podpory navštěvovat běžné školy. Principiálně jde tedy o školský systém, ve kterém paralelně funguje integrativní i segregovaná edukace. V případě, že je integrace neúspěšná, může se dítě vrátit do speciálního zařízení. V inkluzivním systému není existence paralelních proudů edukace možná, proces přechodu mezi nimi tam a zpět proto neexistuje.

Rozdílů, kterými od sebe můžeme dále oba koncepty odlišovat je více. Inkluze je vnímána jako proces, nikoliv jako stav, kterým často v rezortu školství označujeme integraci. Dále můžeme uvažovat nad tím, koho a v jakém měřítku se mohou inkluze a integrace týkat. V souvislosti s integrací vždy mluvíme o jednotlivci či skupině, inkluze se naproti tomu vždy snaží pojímat společnost, školu či komunitu jako celek a následně pouze individualizovat samotný přístup k jednotlivci.

Jeden z hlavních rozporů můžeme pozorovat i u pohledu na dítě s jistou specifickou vzdělávací potřebou. U integrace si dítě musí „zasloužit“ zařazení do běžné základní školy. Dítě je nuceno „dokazovat“, že si přeřazení zaslouží a zvládne nové prostředí i požadavky. Naproti tomu v inkluzi je dítě automaticky přijímáno a nekladou se mu žádné podmínky přijetí, je to jeho přirozené právo a škola se snaží nastavit podmínky pro specifika dítěte. Odlišné je i chápání případného selhávání jedince. U integrace selhávání jedince vysvětlujeme na jeho předpokladech a možnostech. U inkluze selhávání vyjadřuje selhávání systému a nikoliv selhávání jednotlivce, hledají se tedy možnosti nápravy v systému a nikoliv „přenasravením“ či stigmatizací jednotlivce.

Zatímco koncept integrace se spojuje s pedagogikou speciálních potřeb, **inkluze se pojí ke škole pro všechny** – inkluzivní škole, ve které se heterogenita pokládá za obohacení edukačního procesu. Změna paradigmatu tedy určuje i změnu cíle, od integrace pro postižené k cíli škola pro všechny (Lindmeier, 2008, s. 353).

Jak poznám inkluzivní školu? ... aneb INDIKÁTORY školní inkluze

Podmínky (materiální, organizační, personální)	Kultura (kultura, politika, postoje)
Relace (vztahy, komunikace, spolupráce)	Praxe (didaktika, individualizace, hodnocení)

Proším, neváhejte se obracet s dotazy:

monika.tannenbergerova@llp.cz; 608 362 594

Autorka žádá o řádné citování při ústní i písemné prezentaci.

Tannenbergerová, M. (2014). *Inkluze v základní škole: Vývoj a ověřování evaluačního nástroje*.

Tannenbergerová, M. (2016). *Průvodce školní inkluzí*.

Copyright © 2014 Monika Tannenbergerová

Liga lidských práv Česká republika / League of Human Rights Czech Republic

kancelář/office Burešova 6, 602 00 Brno, Czech Republic, tel.: +420 545 210 446, fax: +420 545 240 012, e-mail: brno@llp.cz

website www.llp.cz

POZNÁMKY:

NA CO SE CHCI ZEPTAT A NESMÍM ZAPOMENOUT:

Proším, neváhejte se obracet s dotazy:

monika.tannenbergerova@llp.cz; 608 362 594

Autorka žádá o řádné citování při ústní i písemné prezentaci.

Tannenbergerová, M. (2014). *Inkluze v základní škole: Vývoj a ověřování evaluačního nástroje*.

Tannenbergerová, M. (2016). *Průvodce školní inkluzí*.

Copyright © 2014 Monika Tannenbergerová